

Velfærdsstaten og de socialdemokratiske værdier

af Lotte Bundsgaard

Ved valget i 2002 lød de svenske socialdemokraters valgparole: »Stolte, men ikke tilfredse«. Det passer faktisk også meget godt til os danske socialdemokrater. Vi er stolte af, at socialdemokrater gennem mere end hundrede år har kæmpet for et mere retfærdigt samfund og for en stærk velfærdsstat eller et stærkt velfærdssamfund, som mange i dag kalder det. Og socialdemokraterne har vundet mange af disse kampe på trods af modstand fra både højre og venstre side i folketingsalen. Men vi er ikke tilfredse endnu. I almindelige diskussioner, om hvordan vores samfund skal se ud, bliver det ofte både hos venner og fjender til, at den danske velfærdsstat er inkarnationen af socialdemokraternes drømme og håb. Gid det var så vel. Men sandheden er, at der er ganske mange, som har aktier i velfærdsstaten. Det har godt nok hele vejen fra 1930'erne til i dag været Socialdemokratiet, som skubbede på og satte dagsordenen for udviklingen fra social forsørgelse af de fattige til det, som vi kalder for velfærdsstaten. Hvis det stod til vores politiske modstandere både til højre og venstre, havde Danmark set kendeligt anderledes ud!

Der er dog især to ting, man skal huske, inden man taler om »den socialdemokratiske velfærdsstat«. For det første er det svært at oversætte de grundlæggende politiske værdier til konkret lovgivning. Hvis man føler, at frihed, lighed og fællesskab bør være de bærende samfundsværdier, hvilket pensionssystem skal man så have? For det andet er velfærdsstaten et kludetæppe af forlig, forhandlinger og indrømmelser. Selv om initiativet til f. eks. Steinckes socialreform (1933) eller folkepensionen (1956) kom fra Socialdemokratiet, gik det næsten altid sådan, at når reformerne skulle vedtages, var selv de mest hårdnakkede modstandere ikke blege for at gå med og kæmpe for indrømmelser til netop deres

vælgere. At det ofte kneb lidt mere, når regningen skulle betales er så en anden sag.

Når vi endnu ikke er tilfredse, er det både, fordi velfærdsstaten ikke har nået alle sine mål, og fordi der stadig er nye udfordringer, som kræver ændringer af velfærdsstaten. Det er meningsløst blot at forsvare velfærdsstaten for »systemets« skyld. Velfærdsstaten giver kun mening, hvis den retter sig mod værdier og mod det enkelte menneskes liv.

Derfor kan man tage *afsæt* i historien: Gimle-kongressen i 1876, hvor arbejderne mødtes og vedtog det første socialdemokratiske principprogram, er et godt udgangspunkt, hvis man skal forstå nutidens opgaver.

Det socialdemokratiske udgangspunkt

Vi socialdemokrater har altid bygget vores politik på tre grundlæggende værdier: Frihed, lighed og solidaritet/broderskab/fællesskab. Opfattelsen af de tre værdiers konkrete indhold har naturligvis ændret sig i takt med, at samfundet og uligheden har ændret sig.

Socialdemokraternes første principprogram stammer fra Gimle-kongressen i 1876. Det blev skrevet i en tid, hvor forskellene i rettigheder og økonomi var store. Disse uretfærdigheder afspejlede sig i programets tone:

»I det nuværende samfund er arbejdsmidlerne (grund, jord, fabrikker, maskiner, samfærdselsmidler osv.) tagne i besiddelse af kapitalisterne, som således har tilvendt sig udbyttet af årtusinders arbejde. Kapitalisternes herredømme over arbejdsmidlerne er årsag til politisk ufrihed, social ulighed samt splid mellem nationerne, hvilket skaber elendighed for samfundets produktive medlemmer og forøger proletarietets rækker. Kapitalherredømmet hindrer en på retfærdighed grundet samfundsordning og fremkalder planløs produktion, hvorved uhyre værdier går til grunde ... Kun ved at lægge den nuværende af privatkapitalister, aktieselskaber, staten og kommunen ledede produktion ind under folkets umiddelbare ledelse og kontrol, ved altså at ophæve det bestående lønarbejde, vil produktionens udbytte kunne fordeles efter en retfærdig målestok.«

Såvel den politiske analyse som den socialdemokratiske retorik har uægtelig ændret sig siden. Bortset fra et urealiseret forslag fra 1918

om socialisering af sukkerproduktionen har partiet i højere grad interesseret sig for at forfølge de tre grundværdier, end for hvem der ejede den ene eller anden virksomhed. Det hænger ikke mindst sammen med velfærdsstatens centrale rolle.

Gimle-programmet handlede imidlertid også om frihed – eller rettere om, hvordan en stor gruppe af borgere blev udelukket fra at deltage i samfundslivet. Derfor krævede man bl.a.:

»fuldstændig presse-, forenings- og forsamlingsfrihed, hvorved folket kan tilkendegive sine tanker i ord og skrift«, »almindelig lige og direkte valgret med hemmelig afstemning til alle stats- og kommuneinstitutioner for mænd og kvinder fra 22 års alderen«, at »al udøvende og al lovgivende magt skal være hos folket gennem den af dette valgte repræsentation« samt, at »vigtigere love sættes under almindelig folkeafstemning«.

Det var et krav om, at de friheds- og politiske rettigheder, som »rigets bedste mænd« havde indført for sig selv med Grundloven i 1849 (og strammet igen i 1866) også skulle gælde arbejderne, dem uden ejendom og kvinderne; men der skulle gå mange år, før det lykkedes. Visionen var og er, at alle mennesker skal frigøres via en folkelig overtagelse af magten som betingelse for en demokratisering af Danmark. Det forudsætter en høj grad af social og materiel trykthed.

Siden Gimle-programmet er der uomtvisteligt sket meget. Danmark er i dag et samfund med stor social sammenhængskraft, udviklet trykthed, en høj grad af ligestilling og lighed.

Men selv om programmerne har ændret sig meget siden Gimle-formuleringerne, er grundværdierne de samme: Frihed, lighed og fællesskab. Den enkelte skal have mulighed for at leve et frit, værdigt og trygt liv i tæt samspil med samfundet. Den gang som i dag er forholdet mellem rettigheder og pligter afgørende for samfundets sammenhængskraft.

Målet er uændret, midlerne har ændret sig. Ikke mindst blev de ændret, da Socialdemokratiet kom i Folketinget, fik regeringsmagten og langsomt opbyggede et samfund med mindre classeskel og modsætninger. På den anden side er nye modsætninger opstået, og nye opgaver kommet til. Markedsøkonomien er blevet udviklet og reguleret, så væksten har kunnet danne basis for en udviklet velfærdsstat.

Velfærdsstaten opbygges

Socialdemokratiet udviklede sig fra starten af det 20. århundrede til den bærende politiske kraft i Danmark. Det prægede den politiske dagsorden, og de klassiske socialdemokratiske værdier blev en del af det danske samfunds værdigrundlag. De fleste danskere mener, at frihed, lighed og fællesskab er værd at kæmpe for. Velfærdsstaten er kronen på værket – det store socialdemokratiske fingeraftryk på det danske samfund.

Socialdemokraterne havde op gennem århundredet vind nok i sejlene til at opbygge et fintmasket socialt sikkerhedsnet. Indtil 1920'erne som en politisk pressionsgruppe og derefter som det dominerende parti i dansk politik. Det betød i første omgang, at Socialdemokratiet prøvede at udvikle de positive elementer i den eksisterende lovgivning, fx ved Steinckes socialreform i 1933. Stadigt nye grupper blev løftet ud af fattigdom og fik ret til en række ydelser uden nedværdigelse og fortabelse af demokratiske rettigheder; men der var stadig langt til det, vi i dag kalder velfærdsstaten.

I 50'erne tog socialdemokraterne det næste store ryk imod det, man på det tidspunkt begyndte at kalde velfærdsstaten. Borgerlige politikere stod i kø for at undsige »velfærdsstaten« med alle dens skatter, og de stillede spørgsmålet, om mennesker overhovedet havde godt af så megen tryghed og omsorg. For socialdemokraterne derimod var en veludviklet velfærdsstat vejen til et samfund præget af større lighed, større frihed og stærkere fællesskab. Det ytrede sig i en lang række velfærdsreformer i 1950'erne og 1960'erne som fx folkepensionen i 1956, enhedsskolen i 1958 og forsorgsloven i 1961, som endeligt afskaffede de sidste rester af fattigdomslovgivning.

Resultatet var en velfærdsstat bygget op om skattebetaling og en række økonomiske rettigheder. Den enkelte havde ret til offentlige ydelser uden at modtagelse skulle være en skam. Sammenhængen mellem pligter og rettigheder trådte allerede her lidt i baggrunden.

I løbet af de næste 20-25 år udbyggede man velfærdsstaten i hastigt tempo. Baggrunden var en høj økonomisk vækst, et positivt samspil mellem velfærdsstat og markedsøkonomi samt befolkningens udbredte støtte til velfærdsstatstanken. Den offentlige sektor kom i stor udstrækning til at tage sig af børnepasning, sygeforsikring, ældrepleje, uddannelse, folkepension mv. Både skoler, sygehuse og sociale ordninger blev for hele befolkningen. Når man sikrede, at også de ressourcestærkes børn gik i den fælles skole, og når alle syge skulle på samme hospital, sikrede man en stærk opbakning til »vores skole« og »vores hospital«.

Velfærdsstaten hvilede på solidariske principper om, at de bredeste skuldre skulle bære de tungeste læs. Det gav sig udtryk i skattesystemet og fordelingen af ydelserne: Danmark for folket – 30'ernes gamle vision sat på skinner.

Det har ikke været en let vej at finde eller at komme frem på. Det er svært at omsætte grundværdier til politisk virkelighed. Der har været dybtgående diskussioner blandt socialdemokrater om, hvorvidt den konkrete løsning nu også var den rigtige måde at virkeliggøre idealerne på. Diskussionen har handlet om balancen mellem rettigheder og pligter, om statens rolle, om A.P. Møller nu også behøvede at få folkepension, om Janni Spies skulle nyde godt af børnechecken, om familiernes eget ansvar osv.

Det har heller ikke været let at få reformerne gennemført. Socialdemokratiet har ikke haft politisk flertal. Alle reformer er derfor gennemført i samarbejde med politiske venner og fjender. Det har nok medvirket til at gøre den danske velfærdsmodel enestående stabil (alle har en aktie i den), men har også medført, at nogle ideer har måttet opgives, og andre måske mindre heldige er trådt i stedet.

Derfor er velfærdsstaten ikke til punkt og prikke opfyldelsen af de socialdemokratiske værdier. Mange har et medansvar, og der er indgået mange kompromiser undervejs. Velfærdsstaten kan i høj grad ses som en socialdemokratisk sejr, men den er ikke perfekt og færdig. Den er et permanent reformprojekt, som hele tiden skal tænkes igen og igen.

90'ernes reformprojekt og de socialdemokratiske værdier

De socialdemokratiske værdier har vundet fodfæste, og i dag tilslutter de fleste politiske partier sig grundpillerne under velfærdssamfundet. 10 års økonomisk krise i 1970'erne og 10 års borgerligt styre i 80'erne rokkede ikke grundlæggende ved fundamentet.

I Socialdemokratiet øgedes opmærksomheden op gennem 80'erne på, at en fastholdt solidaritet forudsatte et stærkere fokus på sammenhæng og balance mellem pligter og rettigheder. Den store gruppe af borgere, der hver dag gik på arbejde, og som betalte en høj skat til samfundet, ville ikke finde sig i, at andre var ledige med en række rettigheder og meget få pligter. Skulle velfærdsstatens legitimitet sikres, måtte sammenhængen mellem pligter og rettigheder tydeliggøres.

Da Poul Nyrup Rasmussen i januar 1993 blev statsminister, skulle der igen føres socialdemokratisk politik. De kommende år gav dog

anledning til en del debat og konflikt. Den socialdemokratiske ledelse ville gennemføre en række reformer for at få gang i økonomien, øge beskæftigelsen, ruste arbejdsstyrken til nye krav og ikke mindst sikre velfærdsstatens legitimitet.

På det økonomiske område gennemførte man en lettelse af finanspolitikken for at få gang i økonomien igen. Det lykkedes. Ledigheden faldt, eksporten voksede, og inflationen blev holdt i ave. Endnu en gang så man, at markedet har brug for en stærk velfærdsstat til at løse kriser. Den »positive spiral« blev genetableret.

De finanspolitiske lempelser blev ledsaget af flere arbejdsmarkedsreformer. De skulle ruste lønmodtagerne til den øgede konkurrence på kompetencer og genskabe en bedre sammenhæng mellem pligter og rettigheder. For det første indførte man aktivlinien: Ledige skulle kun være ledige i kort tid, før de kom i uddannelse, jobtilbud eller aktivering, og de skulle have pligt til at deltage i disse nye tilbud for at opnå retten til at modtage dagpenge. For det andet forkortede man dagpengeperioden og gjorde det mindre attraktivt at gå på efterløn som 60-årig. Det sigtede på at øge arbejdsstyrken.

Selv om reformerne mødte modvilje både i fagbevægelsen og hos partierne til venstre for Socialdemokratiet, byggede de i bund og grund på hævdundne socialdemokratiske værdier og principper. Pligter og rettigheder blev sammenkoblet. Velfærdsstatens legitimitet blev forstærket. At stille krav til mennesker udtrykker respekt for dem. Reformerne sikrede mere frihed, fordi beskæftigelse giver langt større indflydelse på eget liv. Ligheden i muligheder blev øget, fordi flere kunne tage en uddannelse og få et arbejde. Solidariteten blev styrket, fordi velfærdsstatens legitimitet blev styrket.

En velfærdsstat for alle

Den danske velfærdsmodel bygger på, at alle borgere skal være dækket og have rettigheder på samme grundlag: Den universelle velfærdsstat. Blandt socialdemokrater har denne tanke hele tiden været til diskussion. På den ene side sikrer universalismen (formentlig) en bred opbakning, og den er let at administrere. På den anden side kan det i hvert i fald i nogle tilfælde opleves som en dårlig udnyttelse af ressourcerne, ja måske som uretfærdigt. Debatten levede også i 90'erne. Mange stillede spørgsmålet: Hvorfor skal Janni Spies have den samme børnecheck som den fattige enlige mor?

Det retoriske spørgsmål blev fulgt op af argumenter om, at pengene

kunne bruges bedre blandt de økonomisk mindre godt stillede, end hos dem der havde deres på det tørre. Ud fra det synspunkt skulle især de kontante overførsler i højere grad målrettes mod dem med de største behov eller de færreste ressourcer.

Argumenterne imod yderligere indtægtsgraduering af ydelser fra fællesskabet koncentrerede sig om to elementer: Det første var, at velfærdsstaten netop havde sikret, at de offentlige ydelser ikke var fattigmandsydelser, som man skulle være flov ved at modtage. Det andet var, at hvis man gjorde alle ydelser afhængig af indtægt, ville legitimiteten i velfærdsstaten blive mindre. Hertil kom, at samspillet med skattesystemet betød, at man med indførelse af indkomstgraderede ydelser kunne risikere uheldige samspilsproblemer, så det i givne situationer ikke kunne betale sig fx at tage et arbejde.

I 1999 satte daværende finansminister Mogens Lykketoft denne debat på spidsen, da han fremsatte et forslag om, at de rigeste pensionister selv skulle betale en del af den rengøringshjælp, som de fik fra kommunen. Hans argument var bl.a.: Hvorfor skal alle dem, der, når de går på arbejde, betaler for rengøring i hjemmet, lige pludselig have den gratis hjemmehjælp til rengøring, bare fordi de er blevet ældre?

Forslaget kom i stiv modvind og blev skudt ned fra både højre og venstre i det politiske spektrum. Det endte med, at Lykketoft måtte trække sit forslag tilbage. Internt i Socialdemokratiet var der også en frygt for, at anfægtelsen af det universelle princip på dette område kunne være starten på overgang til forsikringsamfundet.

Siden har ingen ministre turdet eller villet stille forslag om ændringer af det universelle princip. Debatten fortsætter dog i disse år. Argumentet om, at indtægtsgraduering af ydelser og service giver mere lighed i samfundet, har flere gange fået kamp til stregen. Et af modargumenterne bygger på undersøgelser, der viser, at lande med høj grad af indtægtsgraduering generelt omfordeler mindre, end lande der bygger deres overførselssystem på universalisme. *Solidariteten* er måske større, når man selv får del i den!

Der er altså mange grunde til, at det er svært at ændre gratisydelser til ydelser, som man betaler for efter indtægt og formue. Især bliver det svært, når man tager en lille komponent (som hjemmehjælpen) ud af det store puslespil – uanset hvor fornuftigt forslaget ellers måtte være. Et eksempel fra sundhedsverdenen er, at hvis man vælter på sin cykel og brækker begge arme, skal man ikke betale en krone for behandlingen. Hvis man derimod slår alle sine tænder ud, koster det en mindre formue

i brugerbetaling. Det er svært at forklare ud fra en stringent logik om sammenhæng i velfærdsstatens ydelser.

Baggrunden for den manglende logik er, at de forskellige ordninger er besluttet på forskellige tidspunkter og i forskellige kompromiser mellem forskellige partier. I en mere ideel verden burde politikerne forsøge at udvikle en logisk sammenhæng mellem, hvad vi skal betale for, hvad der skal indtægtsgraderes, og hvad der skal gøres gratis for alle. Set med socialdemokratiske øjne burde en sådan gennemgang og efterfølgende reform bygge på, at legitimiteten i velfærdsstaten sikres via en service i ældrepleje, sundhedsbehandling, skoler og børnepasning, der er af høj kvalitet og gratis for alle, mens der skabes øget økonomisk lighed i samfundet via skattesystemet og indtægtsbestemte overførselsindkomster. Det vil kræve politisk mod, da der uden tvivl vil være grupper i samfundet, der vil tabe penge. Om dette politiske mod er til stede tvivler jeg helt ærligt på, men det kan kun fremtiden vise.

»Hånden på hjertet« – Værdidebatten fortsætter

Debatten om velfærdsstaten og udviklingen af de socialdemokratiske værdier sluttede ikke med reformerne i 90'erne. Tværtimod er der igennem de sidste ti år kommet en række debatbøger, der giver deres bud på de udfordringer, de socialdemokratiske værdier aktuelt står over for. Denne debat blev i 2004 udmøntet i socialdemokraternes nye principprogram.

De socialdemokratiske grundværdier er i 2004-programmet, som det var i det 128 år ældre Gimle-program, stadig frihed, lighed og solidaritet/broderskab. Men som samfundet har ændret sig, har opfattelsen af midlerne til at nå disse mål også ændret sig. Overtagelsen af produktionsmidlerne og kampen imod kapitalisterne er ikke længere i centrum, og begrebet »Demokratisk Socialisme« beskrives i principprogrammet som det, Socialdemokratiet kommer af – ikke det, vi stræber imod.

Udgangspunktet for principprogrammet er, at Danmark i dag er et samfund præget af en stor grad af lighed og retfærdighed. At velfærdsstaten spiller en vigtig rolle både økonomisk, socialt og kulturelt. Staten er ikke længere i modsætning til menneskets frigørelse, men samfundsudviklingen og det enkelte individs frigørelse gør, at de socialdemokratiske værdier udfordres på en anden måde, end da Gimle-programmet blev skrevet i 1876.

I programmet »Hånden på hjertet« beskrives de grundlæggende værdier således:

»Frihed, lighed og solidaritet udspringer alle af forståelsen af, at det enkelte menneske er unikt og uerstatteligt. Friheden understreger menneskets ret til at være til og til at udfolde sin forskellighed. Ligheden er erkendelsen af alle menneskers lige værdi, netop fordi hvert enkelt menneske er unikt og dermed uerstatteligt. Gennem solidariteten gør vi friheden og ligheden reel for alle. Det er solidariteten, der sikrer, at vi drager omsorg for hinanden og værner om hinandens uerstattelighed og værdighed.«

Frihed er målet

Ægte frihed handler først og fremmest om livsmuligheder. For socialdemokrater er fællesskabet og de muligheder, fællesskabet giver os, den eneste vej til at sikre det enkelte menneske frihed til at forfølge sine drømme og udnytte sine evner. Det er et andet udgangspunkt end liberalisternes ekstreme og teoretiske fokusering på »mig selv«. Frihed til at vælge basale ting som uddannelse, arbejde og bolig bliver ikke meget værd, hvis der ikke er reelle muligheder for at vælge. Hvis hjemmehjælperens barn alene har mulighed for at blive hjemmehjælper, bliver frihed et hult begreb. Derfor er der en tæt sammenhæng mellem ægte frihed og lige muligheder.

Frihed skal være for alle – og ikke bare for de ressourcestærke. Derfor er kampen mod uligheder og uretfærdigheder, der fastholder mennesker i ufrihed en mærkesag. Denne kamp er langt fra vundet med velfærdsstatens opbygning. Velfærdsstaten har været med til at sikre flere mennesker et frit liv, hvor de kan vælge at tage uddannelse og i det hele taget præge deres egen tilværelse. Men alt for mange er fanget af deres sociale baggrund. Således er det mest afgørende valg, man træffer her i tilværelsen, »valget« af forældre. Forældres sociale baggrund er nemlig i høj grad med til at bestemme det enkelte menneskes uddannelsesniveau, sociale placering og endog levetid.

Fokus på lighed og reelle lige muligheder betyder dog ikke, at alt skal være ens. I takt med at velfærdssamfundet har givet mennesker større reel mulighed for at forfølge deres drømme, lægger de mere og mere vægt på at være individer. Det har netop været en bærende socialdemokratisk vision for velfærdsstaten. Mennesker vil vælge selv, og de vil

vælge forskelligt. Den frihed skal vi sikre. De reelle valgmuligheder skal styrkes over alt i det danske samfund, så alle får indflydelse på eget liv og velfærd. Det kan fx ske ved medejerskab til den almene bolig eller gennem mulighed for tilkøb af ydelser.

Kampen for frihed må ikke forveksles med et forsvar for egoismen. At sætte den absolutte personlige frihed over enhver form for hensyn til fællesskabet eller andre mennesker har aldrig været et mål for Socialdemokraterne. Rettigheder og pligter går hånd i hånd – ligesom princippet om, at vi alle har et ansvar. Et ansvar for os selv, for hinanden og for fællesskabet. Den enkeltes frihed må kun begrænses af hensynet til andre menneskers frihed.

Lighed er midlet

For socialdemokrater handler lighed om at give alle mennesker muligheder for at udnytte deres evner – ikke om at gøre alle ens. Lighed er forudsætningen for ægte frihed. Derfor ønsker vi et samfund, hvor alle mennesker har lige muligheder.

Vi er nået langt på den vej, når det gælder fri og lige adgang til uddannelse, sygdomsbehandling og andre former for velfærdsydelser. Det er disse goder, der i løbet af de sidste hundrede år har gjort Danmark til et af verdens mest lige, frie og harmoniske samfund.

Problemet er imidlertid, at der stadig er alt for mange, der endnu ikke har ordentlige muligheder for at skabe deres eget liv. Vi er fx alt for dårlige til at bryde den negative sociale arv. Og der er alt for mange børn og voksne, som lever et liv præget af ensomhed, misbrugsproblemer eller manglende sociale netværk. Det har de ikke selv valgt.

Derfor har vi brug for, at mennesker får flere og ikke færre reelle muligheder, og derfor vil Socialdemokraterne bekæmpe alt, der øger uligheden – uanset om det gælder adgangen til sygehuse, uddannelse eller til arbejdsmarkedet. Det gør vi bedst gennem en stærk og moderne velfærdsstat.

Det gælder for alle mennesker. Mangfoldighed er drivkraften i et ethvert samfund. Ligemageri får samfund til at stivne. Menneskers forskellighed skal værdsættes. Samfundet og velfærden skal indrettes, så mennesker kan vælge de løsninger, der passer dem bedst. Vores forskellige udgangspunkter betyder, at alle ikke skal have det samme af fællesskabet for at opnå de samme muligheder. Men diskrimination er og bliver uacceptabel. Det enkelte menneske må accepteres og bedømmes ud fra egne forudsætninger – ikke på baggrund af fastlåste forestillinger.

Skal vi fastholde og realisere idéen om Danmark som »de lige muligheders land«, kræver det, at vi bygger bro over kulturkløften mellem danskere og andre etniske grupper. Måltrettet integration med klare rettigheder og pligter skal gå hånd i hånd med åbenhed og vilje til at sikre ny-danskerne et job, en uddannelse og et socialt netværk.

Solidaritet er forudsætningen

Intet menneske kan klare sig alene. Vi har alle brug for at vide, at fællesskabet er der, når vi har behov for hjælp. Solidaritet er vilje til sammenhold og udtryk for ansvarsfølelse overfor andre. Solidaritet er forudsætningen for at skabe frihed og lighed for alle.

I takt med at vores samfund har undergået store forandringer, har vilkårene for solidaritet mellem mennesker forandret sig. For 130 år siden fik den største del af befolkningen noget ud af at være solidarisk: Det var langt de fleste, der fik bedre arbejdsforhold og boliger, og langt de fleste børn, som fik en bedre uddannelse. Dengang var det de få, der skulle give plads til de mange. I dag er vilkårene for solidariteten anderledes.

I det moderne samfund betyder solidaritet ofte, at de mange skal give til de få. Den efterhånden store gruppe af velstillede skal udvise solidaritet med mindre grupper af knapt så godt stillede. Det truer solidariteten i samfundet, fordi det er langt lettere at se meningen med at gennemføre en økonomisk omfordeling i et samfund, når man selv får noget ud af denne omfordeling.

Det truer også solidariteten, hvis sammenhængskraften i et samfund svækkes. Hvis man ikke længere opfatter sig som en del af et fællesskab. Eller hvis individerne i fællesskabet ikke mener at have behov for fællesskabet pga. egen styrke. Det er ulige »lettere« at være solidarisk med grupper, der ligner en selv eller tilhører den samme klasse som en selv, end med mennesker med en anden kulturel baggrund eller et andet socialt udgangspunkt. Solidariteten har lettere kår i et samfund, hvor man taler om »os« og »vi« end i et samfund, hvor man taler om »dem« versus »os«.

Fremtidige udfordringer?

Velfærdsstaten og de socialdemokratiske værdier står i dag over for en lang række udfordringer. Overordnet handler det om, hvordan de klassiske socialdemokratiske grundværdier oversættes til en ny tid og til praktisk politik. Det er og har aldrig været en let øvelse. Konkret er der i hvert fald mindst fire umiddelbare udfordringer:

For det *første* er der opgøret med den negative sociale arv. For det *andet* udfordrer den øgede indvandring fællesskabet. For det *tredje* har velfærdsstatens succes med frigørelse af det enkelte menneske skabt en ny positiv udfordring: Det mere individualistiske menneske. For det *fjerde* fortsætter værdikampen med de borgerlige partier om afvikling eller udvikling af velfærdsstaten.

Socialdemokratisk hjerteblod

En ting var arbejderne helt enige om, da de i 1876 mødtes til kongres i Gimle. Man ville sikre, at det ikke kun var de rigeste i samfundet, der kunne betrygge deres børns tilværelse. Almindelige menneskers børn skulle også have uddannelse og gode sociale forhold. Det afgørende skulle ikke være, hvem man var født af, men hvad man gerne ville med sin tilværelse. Efter 150 år kamp er dette ønske endnu ikke gået i opfyldelse. Rapport efter rapport viser, at forældrenes baggrund afspejles i børnenes uddannelsesniveau, økonomiske situation, status og arbejdsmarkedstilknytning.

Fjernelse af den sociale arv er en af de største udfordringer for Socialdemokraterne. Den er en afgørende hindring for, at de grundlæggende værdier kan føres ud i livet, fordi ligheden kun er til stede, når alle har mulighed for at vælge det liv, de gerne vil leve. Og fordi friheden kun er reel, når enhver har frihed til at forme sit liv ud fra egne ønsker og evner, ikke ud fra forældrenes sociale baggrund. Hvis man vil ændre på den sociale arv, kræver det ændringer, der ikke alle vil kunne gennemføres uden ramaskrig og store protester. Jeg mener alligevel, at tiden er inde til, at vi langt mere målrettet end tidligere bekæmper den negative sociale arv.

Den kan dog kun brydes, hvis vi erkender, at de veluddannede med gode sociale forhold og deres børn på en række områder har profiteret på de svageste familiers bekostning. Det har de ikke gjort i nogen ond mening, men fordi den offentlige sektor har givet alle de samme tilbud. Disse tilbud har det været langt lettere at tage imod og drage nytte af i de velfungerende familier, hvorimod de svageste familier ikke har formået at få samme del i de offentlige ydelser. Det har bevirket, at de lige muligheder, den offentlige sektor har givet, faktisk er endt med at blive meget ulige fordelt. Og hvad værre er, de offentlige tilbud er blevet fordelt til fordel for dem, der havde mindst behov. Det skal der vendes op og ned på, så velfærdspolitikken og den offentlige sektor indrettes mod ikke mindst de ressource-svage børns behov. Her skal trækkes på en

bred vifte af tiltag fra sprog-stimulering i børnehaver over lektielæsning i folkeskolen til en mere effektiv aktivering af forældrene.

Med sådanne tiltag vil mennesker få en forskellig og til dels ulige behandling for derigennem at sikre alle friheden til at kunne vælge det liv, man selv ønsker at leve – uanset social baggrund. Dette mener jeg ikke er i modstrid med socialdemokratiske værdier, da vores lighedsbegreb ikke handler om ligemageri, men derimod om at give alle mennesker de samme muligheder.

Kan vi skabe et fællesskab på tværs?

En af velfærdsstatens største udfordringer er at sikre en ordentlig integration af alle: Danskere, flygtninge, indvandrere og efterkommere. Hvis vi integrerer og skaber et fællesskab på tværs af etniske og religiøse grupper, forøges arbejdsstyrken, og mulighederne for konstruktiv deltagelse i det globale samfund forbedres. Den danske velfærdsstat har ikke været god nok til at løfte denne opgave. Det kræver en mere konsekvent integrationspolitik, end den der føres i dag. Velfærdsstatens sammenhængskraft (og solidaritet) afhænger af, at vi formår at skabe et fællesskab på tværs af det multietniske samfund. At vi formår at skabe en række fælles værdier.

Lad mig lige dvæle ved begreberne multietnisk og multikulturelt. Multietnisk giver sig selv, det betyder, at der er mennesker med forskellig etnisk baggrund i et samfund. Det er Danmark i dag, og det bliver Danmark ved med at være. Uenigheden opstår derimod, når vi debatterer, om Danmark skal være et multikulturelt samfund. Hvis multikulturelt skal forstås som et samfund, hvor kulturerne lever parallelt med hinanden uden en fælles kultur, ønsker jeg ikke et multikulturelt samfund. Det vil nemlig betyde, at sammenhængskraften i samfundet forsvinder, og at solidariteten undergraves. Skal multikulturelt derimod forstås som et samfund, der godt kan have en række fælles værdier, men som også har mennesker med forskellige religioner, skikke og kulturel baggrund, mener jeg, at det kan forenes med et sammenhængende samfund. Det afgørende er, at vi formår at skabe et fælles sæt værdier og en velfærdsstat, som opretholder det og fungerer som sammenhængskraftens kit.

Udfordringen er derfor at skabe dette fælles værdisæt, som dels kan sikre sammenhængskraften i samfundet og dels sikre det enkelte menneskes grundlæggende rettigheder. Et fælles værdisæt der bygger på demokrati, ytringsfrihed, ligestilling mellem kønnene, den enkeltes ret til at bestemme over eget liv, antidiskrimination og ansvar for sig

selv og fællesskabet. Så er vi endnu en gang tilbage ved de traditionelle socialdemokratiske værdier. Det er dem, der skal ligge til grund for en mere offensiv integrationspolitik.

Det kræver en værdikamp både med de mest forstokkede indvandrer miljøer, de mest snæversynede gammeldanskere og med de mest konservative dele af det danske erhvervsliv. Vi må erkende, at den velfærdsstat, som blev bygget op over de sidste godt 100 år er baseret på en homogen kultur, som ikke længere findes. Integrationsproblematikken har – sammen med andre forandringer som fx individualisering og øget velstand – betydet, at det værdigrundlag, vi før havde i rygmarven nu er til genforhandling. Det kræver nye overvejelser om, hvad der skal til. Hvad skal velfærdsstaten tilbyde borgeren – og hvad bør borgeren tilbyde fællesskabet? Hvordan skal vi oversætte den gamle parole om ret og pligt? Igen skal der sættes meget konkret og målrettet ind. Det handler om at åbne det danske arbejdsmarked fx ved at fjerne krav om statsborgerskab for en række offentlige stillinger (bl.a. politiet og forsvaret) og ved at lade alle offentlige arbejdspladser udarbejde planer for etnisk ligestilling. Det handler om en målrettet velfærds politik, som fx sikrer en fordeling af børnene i folkeskolen, så der ikke er skoler med mere end 25 pct. børn med anden etnisk baggrund end dansk, og om en boligpolitik som modvirker ghettodannelser. Det handler igen om at bryde en social arv. Endelig handler det også om, at stille nogle målrettede krav og sætte ind overfor fx tvangsægteskaber eller diskrimination og forældede normer på det danske arbejdsmarked.

Vi kan kun give alle mennesker lige muligheder ved at rette op på de skævheder, vi har i vores samfund pga. forskellige sociale udgangspunkter. Det betyder konkret, at vi giver danskere med indvandrerbaggrund flere chancer, end de får i dag.

Individualiseringen

Da arbejderne samledes i Gimle for over 100 år siden, var en af deres drømme, at deres børn skulle have samme muligheder for at forme deres eget liv, som direktørens børn havde. Deres børn skulle kunne stille samme krav til det offentlige og til autoriteterne, som de rige gjorde. Det skulle være slut med at bøje hovedet og rette ind. Man ville frigøre det enkelte menneske. Gennem lige muligheder skulle alle have friheden til at vælge det liv, de ønskede at leve.

Det lykkedes faktisk et stykke ad vejen. Langt flere mennesker i Danmark stiller langt flere krav end tidligere. Langt flere vil indrette

deres liv på deres helt egen måde. Det er vel det, man kalder individualiseringen. Vores liv er vores eget lille projekt.

På mange måder betragter jeg individualiseringen som et positivt træk ved vores samfund. Den har betydet, at flere mennesker er frigjorte til at følge deres drømme om det gode liv og skabe gode vilkår for børn. På den anden side udfordrer den øgede individualisering samfundet. Individualisering stiller nemlig krav til fællesskabet om på samme tid at sikre det fælles og at give det enkelte menneske udfoldelsesmuligheder.

Hvis fællesskabet ikke lever op til disse krav, risikerer vi, at individualismen udvikler sig til egoisme, hvor man vælger fællesskabet fra og vælger private forsikringsbaserede ydelser til. Hvis der fx bliver sparet for meget på de offentlige sygehuse, tegner de velstillede private sygeforsikringer. Hvis folkeskolen ikke er af en høj kvalitet, vælger forældrene de private skoler. Og hvis fællesskabet består af alt for mange standardiserede tilbud uden valgmuligheder, vælger man de private tilbud til.

Individualiseringens udfordring er ikke uovervindelig, men den kræver på mange måder en fornyelse af fællesskabet. For det første skal fællesskabet væk fra for mange standardløsninger. Når vi fx skal have hjemmehjælp nytter det ikke noget, at politikerne skal bestemme, hvordan den ældres hjemmehjælperes tid skal bruges. Lad den ældre få friheden til at bestemme, om der den ene dag skal vaskes gulv eller ryddes op i bogreolen. Desuden skal den almene boligsektor udvikle sig, så der ikke kun er én, men mange ejerformer i sektoren. For det andet skal det enkelte menneske have større medbestemmelse i og medansvar for børnenes daginstitutioner, skolerne og ældreplejen i kommunerne. Fællesskabet skal kræve en større indsats hos de stærke forældre – med frihed og demokrati følger et ansvar. Det er ikke det offentlige, der skal opdrage børnene, sikre at de laver deres lektier og overholder de fælles spilleregler. Det er forældrenes ansvar i de stærke familier. Derudover skal forældre og brugere af det offentlige sikres større indflydelse på, hvordan fællesskabet og tilbudene udformes. Det kræver, at forældrebestyrelserne får et ansvar ud over ansvaret for at anvise, hvor der skal skæres ned på servicen. Det kan være medansvar for, hvordan læreplanerne i børnehaverne udvikles eller medansvaret for, hvordan det sociale liv fungerer på skolen. Hvis vi forener nytænkningen i den offentlige sektor med en ordentlig kvalitet i de offentlige tilbud, betyder individualiseringen ikke fællesskabets endeligt. Tværtimod viser alle undersøgelser, at et meget stort flertal af danskerne bakker op

om velfærdssamfundet. Men det kræver, at kvaliteten i den offentlige sektor er i orden. Det kan blive velfærdsstatens død, hvis vi får en række offentlige tilbud, der pga. massive besparelser er langt dårligere, end det den private sektor kan tilbyde. Så vil det stærke menneske nemlig vælge de tilbud, der har den højeste kvalitet. Det er det, den sidste udfordring handler om.

Værdikampen med de borgerlige fortsætter

Velfærdsstaten er opbygget på trods af modstand fra partier, der befinder sig på både højre og venstre side af Socialdemokratiet. Alligevel kunne det godt i disse år se ud som om, at den borgerlige regering ønsker at videreudvikle velfærdsstaten. Kradser man dybere, vil man dog se, at det ikke er det rigtige billede. Det nuværende flertal i Folketinget ved bare godt, at vælgerne i Danmark er kommet til at holde af velfærdssamfundet. Vejen til regeringstaburetterne er derfor belagt med positiv tale om velfærdssamfundet. Derfor er selv Danmarks Liberale Parti begyndt at tale om velfærdssamfundet, som om det var deres idé.

Det kunne jo være godt nok, hvis også det var regeringens mål at sikre et stærkt velfærdssamfund. Det er desværre bare ikke sådan. Ser man på tre hovedlinier i regeringens politik, tegner der sig nemlig et klart billede: Regeringen har valgt at føre en økonomisk politik, der gør, at det offentlige forbrug stiger langt mindre end det private. Mens vi hver især bliver rigere og rigere, er der ikke penge til at sikre god kvalitet i de offentlige skoler, daginstitutioner, sygehuse eller en ordentlig kvalitet i ældreplejen. Hvis denne udvikling fortsætter, vil flere og flere vælge de offentlige løsninger fra og private tilbud til. Det kan betyde, at den offentlige sektors legitimitet forsvinder: Hvorfor skal man betale sin skat til en offentlig sektor, man alligevel ikke bruger?

Claus Hjort Frederiksen bekræfter i et interview i *Weekendavisen* 22. august, at regeringens strategi er at gøre den offentlige sektor mindre for at få råd til skattelettelser. Det har han dog erfaret skal gøres stille og roligt (så borgerne ikke opdager det?). Således siger han:

»Derfor må man, med den erfaring, vi har gjort i alle de år sige, at nu gælder det om at få folk med på reformerne og gennemføre dem i et acceptabelt tempo. Men altid med målet klart. Det er jo ikke sådan, at vi synes, at den offentlige sektor ikke skulle fylde noget mindre i det danske samfund, eller at de enkelte familier ikke skal have et større råderum over deres indkomst

og dermed lavere skatter. Men vi kan ikke gennemføre det som en snuptagsløsning.«

Regeringen har samtidig valgt at sætte alt ind på at få det private til at overtage en stor del af den offentlige sektors opgaver. Et eksempel er ældreområdet, hvor kommunerne i dag skal bruge hundrede millioner af kroner på et bureaukratisk system, der skal sikre, at private firmaer kan byde på hjemmehjælpen. Frem for at give brugerne og kommunen mulighed for i fællesskab at udforme den metode med eller uden private aktører, de finder bedst.

Den økonomiske ulighed og marginalisering af samfundets svageste vokser i disse år. Det er imidlertid en del af regeringens strategi. En strategi som ministrene helst ikke vil tale for højt om. Det kom Socialministeren til i det tidlige forår 2006, da hun sagde, at hun så ulighed som en dynamo for samfundet. Uligheden bevirkede altså, at samfundet udviklede sig i positiv retning. Dette synspunkt er i direkte modstrid til den velfærdsstat, som Socialdemokraterne har kæmpet for. Vi mener, at dynamikken skabes ved, at alle mennesker har lige muligheder for at udnytte deres evner.

Desværre, for den politiske debat, fik socialministeren mundkurv på. Hun måtte ikke længere fortælle, hvad der, ud fra en liberalistisk synsvinkel, skabte fremgang i et samfund. På trods af den manglende debat om dette emne, holder regeringen fast i nedskæringer på kontanthjælpen og meget lave ydelser til flygtninge, tiltag der skaber den økonomisk ulighed, socialministeren ønsker at skabe.

Kampen om velfærdsstatens udvikling eller afvikling finder altså stadig sted mellem de politiske partier. Kampen foregår bare langt mere i det skjulte, end den gjorde tidligere, og det gør ikke udfordringerne mindre for Socialdemokraterne.

Udfordringen gør, at Socialdemokratiet godt kan forfalde til at kopiere regeringens måde at føre politik på. Regeringen og især Venstre har vist, at det giver en umiddelbar vælgergevinst at tale vælgerne efter munden, frem for klart og tydeligt at fremføre den politik, man står for.

I løbet af det sidste år har vi Socialdemokrater ageret forskelligt på to store politiske områder. På skatteområdet har vi valgt den vælgerpopulære løsning og har støttet regeringens skattestop med få tilføjelser, selv om alle eksperter er enige om, at den øgede globalisering gør, at der er behov for en skattereform, som nedsætter skatten på arbejde og sætter skatten op på fast ejendom. Og på trods af at skattestoppet er med til

at friholde store ekstra boligformuer for beskatning, mens de lavtlønnede skal betale skat af hver ekstra krone de tjener. Her valgte vi altså at satse på vælgeropbakning frem for at satse på egne værdier.

Til forsvar for denne beslutning kan siges to ting. For det første opfatter befolkningen skattestoppet som tryghedsskabende. For det andet har Socialdemokraterne, i forlængelse af vores tilslutning til skattestoppet, lovet, at vi, når vi kommer i regering, vil nedsætte en skattekommission, der skal fremlægge et samlet forslag til en ny skattereform. Det kan altså vise sig, at vi ender med at gøre det, der er behov for, nemlig at reformere skattesystemet. Det kræver bare en lille omvej at nå til dette mål.

Da partiet forhandlede velfærdsreformer, viste vi, og især partiformand Helle Thorning-Schmidt, derimod politisk mod og vilje til at byde på fremtidens udfordringer. Vi var meget opmærksomme på, at en stor og stærk offentlig sektor også om 10 og 20 år krævede reformer, der udvidede arbejdsstyrken på længere sigt. Det resulterede i, at Socialdemokratiet var med i velfærdsforliget, der bl.a. ændrede på efterlønsalderen. Det var ikke populært hos de socialdemokratiske vælgere, men alligevel deltog vi i dette forlig for netop at skabe grundlaget for en stærk velfærdstat. Her valgte vi altså at satse på at fremtidssikre velfærdsstaten frem for at høste en hurtig vælgergevinst.

I realpolitik vil vi nok også for fremtiden se, at Socialdemokratiet nogle gange vil satse på vælgeropbakning, andre gange på at løse de reelle problemer. I den bedste verden vil det aldrig være en hurtig vælgeropbakning, der er grundlaget for politik formulering, men i den virkelige verden vil dette være tilfældet ind imellem. Fordi politikere har brug for vælgernes opbakning, fordi man kun ændrer på samfundet ved at have indflydelse, og indflydelsen får man kun ved at have vælgernes opbakning. Balancen skal imidlertid findes, så vi på den ene side ikke sætter os helt uden for indflydelse og på den anden side ikke helt fraviger vores grundlæggende værdier.

Vi har sejret ad helvede til – godt

Den tidligere LO-formand Thomas Nielsens sætning om arbejderbevægelsen »Vi har sejret ad helvede til« er gået over i historien og bruges ofte i taler, debatindlæg og analyser af socialdemokraternes og fagbevægelsens situation. Ofte glemmer man bare det ord, der også var med i sætningen nemlig – Godt! Citatet er: »Vi har sejret ad helvede til – godt«. For arbejderbevægelsen har da sejret, på nogle områder gik

vi for langt, og måtte gå tilbage til rødderne for igen at komme på ret kurs. Det gjorde sig gældende i 90'erne, da sammenhængen mellem pligter og rettigheder blev genfundet. Og det gjorde sig gældende efter regeringsskiftet i 2001, hvor vores hidtidige integrationspolitik skulle revurderes.

Men trods de gange, hvor vi gik for langt og måtte se tilbage for at finde kursen, er det da GODT gået. Det lykkedes med mange kompromiser at skabe velfærdsstaten. Ikke alt er nået, mange udfordringer står foran os. Men det lykkedes trods alt langt hen ad vejen. Jeg tror i hvert fald arbejderne, der mødtes i Gimle, ville være stolte, hvis de kunne se vores samfund i dag.

